

STRUKTURA NARODOWOŚCIOWA GOSTYNIA. ZMIANY LICZEBNOŚCI MIESZKAŃCÓW MIASTA

Gostyń – to miasto położone w południowo-zachodniej części Wielkopolski, 70 km na południe od Poznania. Liczy dziś ponad 20 tys. mieszkańców. Miasto leży nad Kanią, lewym dopływem Obry, na zachodniej krawędzi Wysoczyzny Kaliskiej. Gostyń jest ważnym węzłem drogowym, krzyżują się tu drogi Leszno-Jarocin oraz Poznań-Śrem-Rawicz¹.

Gostyń lokowany był z woli księcia wielkopolskiego Przemysła II, dnia 1 kwietnia 1278 roku, na prawie magdeburskim. Gostyń zbudowany został od podstaw, na wysepkach w starorzeczu Kani. O wyborze tego miejsca pod budowę grodu zdecydowały z całą pewnością względy handlowo-obronne. Nazwę przejęto od pobliskiej wsi Gostyń (obecnie Gostyń Stary), której właścicielem był założyciel miasta Mikołaj Przedpełkowic herbu Łodzia² – wojewoda kaliski i jednocześnie dziedzic kilkunastu włości rycerskich w widłach Kani i Obry. Nazwa miasta wywodzi się najprawdopodobniej od znanego w średniowieczu imienia „Gostek” lub „Goston”. Niezwykle trudno jest oszacować liczebność ludności miasta w pierwszych stuleciach istnienia. Wynosiła ona zapewne od kilkudziesięciu do najwyżej 300 ludzi³.

Przypuszczać tylko można, że większość pierwszych mieszkańców Gostynia była Niemcami. Oni też piastowali najważniejsze funkcje w mieście. Niemcem był pierwszy notowany wójt gostyński z połowy XIV wieku, Lutold, jak i pierwszy poświadczony burmistrz. Cześć mieszkańców pochodziła też zapewne z pobliskiego Gostynia Starego. W połowie XV stulecia wśród rajców miejskich i ławników pojawiają się już imiona czysto polskie. W tym też czasie tylko sporadycznie wśród szeregowych mieszczan gostyńskich pojawiają się imiona niemieckie. Przypuszczać zatem można, iż na przełomie XIV i XV stulecia nastąpiły zmiany w strukturze narodowościowej miasta. Przewagę uzyskał żywioł polski. Uderza też fakt braku na przestrzeni całego średniowiecza informacji o Żydach. Można zatem wysnuć pogląd, że stanowili oni w Gostyniu co najwyżej niewielki odsetek ludności⁴.

Dogodne położenie Gostynia przy uczęszczanym szlaku handlowym Poznań-Wrocław umożliwiało pomyślny rozwój. Okres świetności grodu nad Kanią przypada na wiek XV i XVI. Pozostawał on wtedy w granicach administracyjnych ówczesnego powiatu kościańskiego i należał do znacniejszych w Wielkopolsce. Głównym źródłem utrzymania obywateli było rzemiosło cechowe, drobny handel i rolnictwo. O zamożności miasta świadczy fakt wystawienia 15 zbrojnych pieszych na wyprawę malborską w roku 1458 (dużo większy dziś Krotoszyn wystawił wówczas dwóch, Pleszew 12, a Poznań 60). O atrakcyjności miasta świadczy także fakt osiedlenia się z końcem wieku XVI i na początku XVII wieku w jego granicach sporej liczby Szkotów. Zamieszkało tu wówczas około 30 rodzin. W ciągu następnych 50 lat ulegli oni całkowitej polonizacji⁵.

¹ A. H a n y ż, *Ziemia gostyńska*, Gostyń 1967, s. 5-6; S. J a n k o w i a k, *Dawny Gostyń*, [w:] *Szkice gostyńskie*, Gostyń 1996, s. 5; W. Ł ę c k i, *Gostyń*, Poznań 1997, s. 7.

² A. G ą s i o r o w s k i, *Mikołaj Przedpełkowic*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 480-481.

³ S. K o z i e r o w s k i, *Dzieje Gostynia w średnich wiekach*, Gostyń 1913, s. 5-9; J. L e ś n y, *Najdawniejsza przeszłość (do połowy XV wieku)*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1979, s. 59-60; K. K r o t o s k i, *Początki Gostynia*, „Kronika Gostyńska” 1932, t. 4, nr 9, s. 155-161.

⁴ J. L e ś n y, *Najdawniejsza przeszłość...*, s. 76; D. C z w o j d r a k, *Z dziejów ludności żydowskiej w południowo-zachodniej Wielkopolsce*, Grabonóg 2004, s. 13-14; S. J a n k o w i a k, *Dawny Gostyń...*, s. 6-7.

⁵ M. D r o z d o w s k i, *W dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej (od połowy XV wieku do 1793 roku)*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1979, s. 89-90, 93, 96, 104-105, 111-119, 122, 127-143; J. L e ś n y, *Najdawniejsza przeszłość...*, s. 82-85.

W roku 1513 doszło do podziału Gostynia na 4 części. Jedną, losowo wybraną otrzymał Andrzej z Miejskiej Górki, pozostałe trzy zaś były w posiadaniu rodziny Gostyńskich. Całe miasto z przedmieściami liczyło wówczas 213 rodzin, z tego 117 rodzin mieszkało w Rynku i w obrębie miasta, 28 rodzin przy różnych ulicach, 45 rodzin na Przedmieściu Św. Ducha (powszechnie zwano je Wielkim Przedmieściem i rozciągało się na zachód od miasta) i 23 rodziny na Przedmieściu Kaliskim (od rzeki Kani w kierunku wschodnim od miasta). W obrębie miasta mieszkało w tym czasie: 13 tkaczy, 2 tkaczki, 4 rzeźników, 3 kupców, 1 przekupka, 7 szewców, 2 krawców, 8 kuśnierzy, 3 czapników, 4 bednarzy (produkcja beczek), 2 kowali, 3 stelmachów (stolarz – produkcja elementów wozów, sań), 1 strycharz (produkcja cegły), 7 piwowarów, trudniących się jednym zawodem, 17 piwowarów, którzy wykonywali dodatkowo inny zawód (z tego 4 trudniących się tkactwem, 8 rzeźnictwem, 1 szewstwem, 1 krawiectwem, 1 kuśnierstwem, 1 bednarstwem, 1 kołodziejstwem) oraz 6 kobiet trudniących się piwowarstwem. Na Wielkim Przedmieściu mieszkali: tkacz, garncarz, rzeszotarz (produkcja sit) i kupiec. Na przedmieściu Kaliskim było: 4 garncarzy, 2 szewców, smolarz. Wykaz nie obejmuje młynarzy. Około 25-30 domów (liczba niepewna, bo niektóre nazwiska i określenia są niejasne) to domy prowadzone przez wdowy, między innymi są tu wspomniane wyżej 6 piwowarek, 2 tkaczki, 1 przekupka i pozostałe bez zawodu. Z wyliczenia wynika, że 119 rodzin nie ma podanego zawodu. Możliwe, że są to rolnicy. Z owych 119 rodzin 34 mieszkały w mieście, 28 rodzin przy ulicach, 41 rodzin na Przedmieściu Wielkim i 16 rodzin na Przedmieściu Kaliskim. Analizując powyższe zestawienia można z bardzo dużym prawdopodobieństwem obliczyć, że w 1513 roku było w Gostyniu około 213 domów. Przyjmując wskaźnik 5 osób na dom – tak ustalono dla tej epoki – można przypuszczać, że w grodzie nad Kanią było wówczas 1065 mieszkańców⁶.

Kolejne dane o ludności Gostynia pochodzą z 1528 roku, kiedy ówczesny dziedzic miasta polecił przeprowadzić spis domostw. Wykazano wówczas istnienie w mieście 149 zamieszkałych budynków. Przyjmując stosowany powszechnie dla tej epoki wskaźnik 5 osób dla domostwa, otrzymamy 750 mieszkańców. Kolejny spis obywateli Gostynia sporządzono dopiero w latach 1724-1725. Wykazał on zamieszkałych 88 domów i 500 mieszkańców. Wiek XVII przyniósł miastu bowiem znaczny regres gospodarczy, będący konsekwencją licznych wojen i zamieszek wewnętrznych w Rzeczypospolitej. Były to czasy wielokrotnych postojów wojsk w grodzie nad Kanią, kontrybucji, gwałtów, klęsk nieurodzajów i epidemii „morowego powietrza”⁷. Dla gostynian szczególnie dotkliwe okazało się stulecie od czasów „potopu” szwedzkiego do końca wojny siedmioletniej (1655-1761). Kilka razy stacjonowali tu Szwedzi oraz wojska cesarza Leopolda I. Latem roku 1665, w czasie rokoszu Lubomirskiego, rozbił się obozem w pobliżu Gostynia król Jan Kazimierz ze swoim wojskiem⁸. Po tych wszystkich kataklizmach miasto było doszczętnie zniszczone, z ruiny gospodarczej, z trudem dźwignęło się dopiero u schyłku XVIII wieku⁹.

Założenie w pobliżu Gostynia miasteczka Piaseczna Góra w roku 1775, spowodowało reakcję właściciela grodu nad Kanią Jana Nepomucena Mycielskiego. W tym samym roku wydał on swojego rodzaju edykt tolerancyjny, który umożliwił różnowiercom ponowne osiedlanie się w mieście. Dotyczył on też Żydów. Do tego momentu ludność niechrześcijańska była tu widziana niechętnie, choć tolerowano skromny jej odsetek. Nie wiadomo dokładnie, jaki to spowodowało wzrost liczby mieszkańców Gostynia. Musiał on nastąpić kosztem Piasecznej Góry, gdyż znany jest spór na ten temat między właścicielami oby miast¹⁰.

W wyniku II rozbioru Polski, w roku 1793, wojska pruskie zajęły Wielkopolskę i wcieliły jej terytorium w granice tzw. Prus Południowych. Taki los spotkał i Gostyń, który znalazł się z tą

⁶ *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, pod red. A. Gąsiorowskiego, cz. I, z. 4, hasło: *Gostyń*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.

⁷ W latach 1708-1712 panowała w Gostyniu wielka epidemia zarazy. Szacuje się, że w jej wyniku zmarło wówczas 670 mieszkańców Gostynia i najbliższej okolicy, zob. R. C z u b, *Zaraza w Gostyniu*, „Gazeta Gostyńska” 1992, nr 7, s. 16; S. J a n k o w i a k, *Dawny Gostyń...*, s. 8-9.

⁸ Także wojska polskie dały się we znaki gostynianom. Jako zadość uczynienie za poniesione straty król Jan Kazimierz zezwolił miastu na organizację dodatkowego targu i utworzenie Kurkowego Bractwa Strzeleckiego (zob.: M. D r o z d o w s k i, *W dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 134-135; R. C z u b, *Dzieje Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Gostyniu*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne” 1993, t. 3, s. 3).

⁹ M. D r o z d o w s k i, *W dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 132-143; S. K o z i e r o w s k i, *Szkice z dziejów Gostynia*, (IV). *Ciężkie czasy*, „Kronika Gostyńska” 1932, t. 4, nr 5, s. 65-68.

¹⁰ M. D r o z d o w s k i, *W dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 92-94.

chwila na terenie powiatu krobkiego. Był to najbardziej polski ze wszystkich powiatów tworzących Prowincję Poznańską. Brak jest dokładnych danych, gdyż urzędowe spisy zawierały tylko podział według wyznania. Można jednakże przypuszczać, że ludność polska stanowiła tu ponad 80 % wszystkich mieszkańców. W 1793 roku Gostyń miał 1029 obywateli, z czego 970 było katolikami, 58 luteranami, a 1 Grekiem. W okresie Prus Południowych słaby był tu rozwój przestrzenny. Wszystkie niemal domy wzniesione były z drewna i kryte strzechą (tylko jeden był murowany). Łącznie było ich 200, z czego w samym mieście 127, a 73 na przedmieściach. Sytuacja poprawiła się dopiero po roku 1887, kiedy Gostyń stał się siedzibą landrata. Aż do lat osiemdziesiątych XIX wieku miasto zamieszkiwała niewielka rzesza osób – liczbę 5000 obywateli przekroczone dopiero w roku 1905¹¹.

W okresie Księstwa Warszawskiego Gostyń wszedł w skład podprefektury krobkiej. Po roku 1815 znalazł się zaś w Wielkim Księstwie Poznańskim, ponownie w powiecie krobkim. Taki stan rzeczy utrzymywał się do roku 1887, kiedy to utworzono powiat gostyński, z siedzibą władz w Gostyniu. W 1836 roku, na mocy nowej ordynacji, gród nad Kanią przestał być miastem prywatnym. Zwiększyło to znacznie jego samodzielność. Powoli, acz systematycznie rosła liczba mieszkańców Gostynia. W roku 1816 było ich 1500, trzy lata później 1588. W roku 1837 tutejsza ludność liczyła już 2119 osób. W 1858 Gostyń zamieszkiwało 2667 obywateli, a w 1867 już 3109 osób. Ostatnie w XIX wieku spisy ludności Gostynia wykazują liczby 3834 (1895) i 4844 (1900). W 1905 roku Gostyń miał 5318 mieszkańców, a w 1910 roku – 6280 osób. Wiemy też, że w roku 1840 na łączną liczbę 2303 mieszkańców Gostynia Polakami były 1883 osoby, Niemcami 244 osoby, a Żydami 176¹².

Dynamiczny rozwój miasta nastąpił po roku 1887, kiedy Gostyń stał się miastem powiatowym. Rok później uruchomiono połączenia kolejowe z Leszmem i Jarocinem. W następnych latach pobudowano szereg budowli miejskich i domów urzędniczych. W latach 1895-1910 liczba ludności miasta wzrosła aż o 64 %. Ludność polska w Gostyniu także zwiększała swój stan posiadania. W roku 1840 Polacy stanowili 82 % ogółu ludności, w 1895 roku – 83 %, a w roku 1905 – 86 %. W niewielkim stopniu następował także wzrost liczebności Niemców. Odpowiednio w roku 1840 było ich w Gostyniu 244 (10 %), w roku 1895 – 437 (11 %), w roku 1905 – 633 (12 %). Systematycznie zaś spadała liczebność ludności żydowskiej i wynosiła w roku 1840 – 176 osób (8 %), w roku 1895 – 190 (5 %), w roku 1905 – 146 (2 %)¹³.

Struktura narodowościowa mieszkańców Gostynia uległa dalszej zmianie po roku 1919. 2 stycznia 1919 roku władzę w mieście przejęli Polacy. Pięć dni później z Gostynia wyruszył batalion powstańców-ochotników i utworzył front południowo-zachodni powstania wielkopolskiego. Rozpoczął się systematyczny proces polonizacji urzędów. Nasiliła się jednocześnie migracja ludności niemieckiej. Wywierano na nich naciski oficjalne i nieoficjalne. Dążono, by jak najwięcej Niemców opuściło granice odradzającego się państwa polskiego. Do przenosin namawiały wreszcie same władze niemieckie, nakazując swoim urzędnikom z dniem 1 kwietnia 1920 roku opuścić swoje stanowiska. W latach 1919-1920 Gostyń opuściło 630 osób narodowości niemieckiej, zaś w latach 1921-1931 kolejne 163 osoby. W roku 1921 Gostyń zamieszkiwało 5842 mieszkańców, a 10 lat później 6815 mieszkańców. W obu przypadkach Polacy stanowili ponad 93 % ogółu ludności miasta. W latach 1919-1939 odnotowany został znaczący spadek ludności żydowskiej. Spowodowała go migracja do Rzeszy, jak i ujemny przyrost naturalny. W roku 1927 na terenie Gostynia mieszkało 6 osób wyznania mojżeszowego¹⁴.

Trudno dokonywać oceny stanu narodowościowego mieszkańców Gostynia w latach 1939-1945. Wiadomo, że zdecydowaną większość stanowili Polacy. Takiego stanu rzeczy nie zmieniły

¹¹ S. J a n k o w i a k, *W okresie zaborów (1793-1918)*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1979, s. 186-187, 240-241; S. K o z i e r o w s k i, *Szkice z dziejów Gostynia*, (VI). *Nieco liczb*, „Kronika Gostyńska” 1932, t. 4, nr 7, s. 97-99.

¹² S. J a n k o w i a k, *W okresie zaborów...*, s. 197-202; 214; 233-234; S. C z e r n i k, *Rozwój Gostynia w epoce W. Ks. Poznańskiego*, „Ziemia Gostyńska” 1926, nr 1, s. 8-9; D. C z w o j d r a k, *Z dziejów ludności żydowskiej w południowo-zachodniej Wielkopolsce...*, s. 48.

¹³ S. C z e r n i k, *Rozwój Gostynia w epoce W. Ks. Poznańskiego...*, s. 11-13; D. C z w o j d r a k, *Z dziejów ludności żydowskiej w południowo-zachodniej Wielkopolsce...*, s. 54-56.

¹⁴ S. J a n k o w i a k, *Niemcy w powiecie gostyńskim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne” 1998, t. 8, s. 17-19; Z. K a c z m a r e k, *W drugiej Rzeczypospolitej ...*, s. 281-283, 288; D. C z w o j d r a k, *Z dziejów ludności żydowskiej w południowo-zachodniej Wielkopolsce...*, s. 99-109.

deportacje gostynian do Generalnego Gubernatorstwa i w głąb Rzeszy oraz przybywanie Niemców z terenów wschodnich i z samej Rzeszy. Brak jest dokładnych danych na temat liczebności osób, które będąc przed wybuchem II wojny światowej narodowości polskiej, w jej trakcie zmieniły przynależność narodową i w roku 1945 wyjechały z Gostynia¹⁵

Po wyzwoleniu w roku 1945 liczebność ludności Gostynia wynosiła 7223 osoby. Praktycznie przestała istnieć tutaj mniejszość niemiecka. Niemców w mieście pozostało co najwyżej kilkudziesięciu. W latach 1946-1950, jak w całej Wielkopolsce, także i tu występował ujemny przyrost naturalny. Odnutowywano jednak znaczną migrację. Były to także liczne powroty z obozów, deportacji i ucieczki. 1 października 1945 roku gostynian było już 8244. Po tym okresie dał się zaznaczyć spadek liczebności mieszkańców. W roku 1950 poziom osiągnął liczbę 7540. Proces ten trwał do połowy lat pięćdziesiątych. W roku 1957 liczba mieszkańców Gostynia wynosiła 8991 osób, by w roku 1960 osiągnąć wartość 10242. Dalsze lata przyniosły nie mniejszą dynamikę wzrostu. I tak kolejno liczebność mieszkańców wynosiła w roku 1965 – 11861, w roku 1970 – 13079 i w roku 1974 – 14144. Wzrost liczby mieszkańców w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych spowodowany był ogólnopolską migracją ludności ze wsi do miast. W tym okresie pobudowano w Gostyniu pierwsze osiedla mieszkaniowe i domy wielorodzinne. Proces ten da się zaobserwować także w latach osiemdziesiątych. W roku 1980 miasto liczyło 15713 osób, a osiem lat później już 18953 osoby¹⁶.

Podobne zjawiska demograficzne można zaobserwować w Gostyniu również w latach dziewięćdziesiątych. Tutaj czynnikiem sprzyjającym migracji do miasta i w konsekwencji rozwojowi stał się rynek pracy. W latach 1990-1995 nie zanotowano tu katastrofalnego bezrobocia, będącego konsekwencją likwidacji zakładów. Zderzenie z gospodarką rynkową przetrwały największe w Gostyniu firmy. Choć dokonywały one restrukturyzacji zatrudnienia, to jednak nie robiły tego w sposób radykalny. Ponadto zaczęły się pojawiać małe i średnie przedsiębiorstwa oraz liczne firmy handlowe i usługowe. W roku 1990 miasto liczyło 19638 mieszkańców, a w roku 1995 20934 osoby¹⁷.

Rozwój demograficzny miasta trwał do roku 2000, kiedy to liczba mieszkańców osiągnęła poziom 21128 osób. W XXI wieku w mieście pojawiło się zjawisko emigracji lepiej sytuowanych mieszkańców do okolicznych miasteczek i wsi. Korzystniejsze warunki zakupu działek budowlanych sprawiły, iż na dzień 1 stycznia 2005 roku Gostyń liczył 20884 osoby. Do zjawiska spadku liczby mieszkańców przyczynia się także niż demograficzny, który widoczny jest przynajmniej od czterech lat, a także wyjazd młodych ludzi do dużych ośrodków miejskich w poszukiwaniu pracy. Dziś trudno mówić o strukturze narodowościowej miasta. Na koniec roku 2010 było 20388 mieszkańców Gostynia. Polacy stanowią tutaj niemal 100 %. Zaledwie kilkadziesiąt osób deklaruje inną narodowość¹⁸.

---

¹⁵ W. S t a w e c k i, *Okupacja hitlerowska*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1979, s. 375-393.

¹⁶ W. S t a w e c k i, *Życie gospodarcze w powiecie gostyńskim w XXX-leciu PRL*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1979, s. 494, 498-499, 500; *Rocznik statystyczny powiatu Gostyń*, Gostyń 1971; Urząd Miejski w Gostyniu, *Dane statystyczne ludności miasta i gminy Gostyń*, mps.

¹⁷ Urząd Miejski w Gostyniu, *Dane statystyczne ludności miasta i gminy Gostyń*, mps.

¹⁸ Tamże.